

Esej o historickogeografických zvláštnostech dějin a geografie jižní Moravy v kontextu současného Česka

Leoš Jeleček

jelecek@natur.cuni.cz

UK v Praze, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2

Motto:

Jižní Morava přestala být po roce 1993 svorníkem našeho státu geograficky; zůstala jím dopravně a hlavně etno-kulturně, a to jako genová banka české národní kultury.

Poznámka autora:

Jedná se o upravený a doplněný text eseje, který vyšel v Klaudyánovi 3/2002 a nyní není dostupný. První, krátká, verze eseje vyšla v Geografických rozhledech, 11, 2001/2002, č. 4, s. 104–105.

Úvodem

V tomto eseji mohu psát o kraji po rodném Českém ráji mému srdci nejmilejším. A jako v eseji o středních Čechách jen parafrázuji: „...nejsem s to vynutit si od ní odstup a nadhled, který jsem využíval v esejích předešlých. Proto mi, čtenáři, promiňte, že popustím z uzdy mé city k tomuto regionu, symbolismus, paradoxy a souvislosti všemožných aspektů...i to, že možná budu více osobní“ (Jeleček 1998). Poprvé se v takovémto eseji pokouším více „propojit“ děje minulé s naší „žhavou současností“. Pokud je podle pravidel českého pravopisu přídavné jméno součástí oficiálního názvu (mikro) regionu, píše se s velkým písmenem. Logické by bylo, psát Jižní Čechy. Jenže jejich oficiálním názvem je Jihomoravský kraj a navíc není mikroregionem. Jinde se tu píše, že „Přídavné jméno se píše s velkým písmenem a podstatné jméno podle označované skutečnosti: *region Střední Čechy, region Střední Morava.*“ (<http://prirucka.ujc.cas.cz/>). Tož jsem na rozpacích, jazykovědci potřebují pojem „region“, aby se mohlo psát velké J v názvu „Jižní Morava.“ Český pojem „kraj“ se v angličtině překládá jako region. Takže s oporou hrdého Albionu budu aspoň zde psát „Jižní Morava“. A to při vědomí, že jedno zeměpisné jméno týkající se území ČR, raději jej nebudu uvádět, působí na některé kolegy-geografy na MU v Brně a PU v Olomouci jako rudý hadr na jistého tvora pobíhajícího v aréně corridy. Nešť, co se užívá, to se vžije.

Za všechno „může“ v závěru onoho eseje o Středních Čechách zmíněný jeden z mých příbuzných s příjmením Haškova nadporučíka Lukáše. Pojal totiž sobě za ženu mou sestřenicí a přestěhoval se proto z Kobyly v okrese Břeclav do mého rodného města, Dolního Bousova.

Tož jsem od mládí začal navštěvovat Kobyly, velkou vinařskou a ovocnářskou obec, která by v Čechách byla městečkem, dnes možná i úředně městem stejně jako počtem obyvatel o něco menší

moje rodiště. Kolik dnů jsem nejraději strávil v tamních sklípcích (hlavně u Bukovských) koštující víno z mé nejoblíbenější Velkopavlovické vinařské podoblasti, nad něž, zejména červené, prostě není! Mnohem více jich ovšem bylo stráveno prací na vinicích, na polích, prostě v hospodářství, neb založením jsem vesničan, zemědělec, na což jsem dokoce hrdý. To vše podnikám v rámci aktivní relaxace a vcelku úspěšné snahy přežít asi dvacetiletý „way of life“ pracovníka University Karlovy převážně v prostředí akademické komunity.

Kobylí mne natolik „oslovilo“, že dokonce ač Čech z Čech ucházel jsem se koncem 60. let (probůh, minulého století!) po absolvování „albertovské geografie“ o své první místo v Geografickém ústavu ČSAV v Brně (v roce 1993 se „sebezrušil“), protože je jaksi blíže ke Kobylí než Praha. Dopis, kterým mne přijímali, tehdy dlouho nešel a když do Prahy dorazil, byl jsem již tzv. vědeckým aspirantem Historického ústavu ČSAV a skončil tak nikoliv jako sedlák u Chlumce či spíše rozpustilý vinař v Kobylí, ale jako historický geograf. Napsal jsem do Brna poděkování za místo a omluvu za jeho nepřijetí. Po letech jsem tento dopis našel, neodeslaný, strčený do jedné učené knihy. Tehdy se totiž obálky špatně zalepovaly, tak jsem obálku do knihy dal, aby se zatížením lépe slepil.

Pokud podle písňe Voskovce a Wericha platí, že „život je jen náhoda“, zřejmě bych tyto eseje nyní nemohl či nesvedl psát, ne že bych náhodou nebyl, nýbrž protože by se můj osud ubíral jinými cestami. Jinak bych se neocítl v kolektivu kolegů, v němž to je „samý Moravan“ rodem nebo přiženěním. Vždyť můj slupský kolega, jenž mne neprozřetelně i dnes označuje za svého učitele, pochází aspoň z jihozápadní Moravy. Nyní však kvůli krajské reformě k roku 2002 je „horalem“ z jihovýchodu Kraje Vysočina (prozradím, že z Jemnice), zejména však by nebyl „Slupských pěvců“ sbormistrem a sólistou.“ „Slupských“ proto, že jsme od roku 1993 všichni byli sezením v dependanci Geografické sekce PřF UK, do téhož roku sídlu pražské pobočky Geografického ústavu ČSAV v Brně v ulici Na Slupi 14. Další kolega pochází sice z Prahy, avšak aspoň sobě vzal za ženu dívčici od Klobúků. Další z nich je sice specialistou na Jižní Čechy a jejich krásy všeho druhu (i té pojmenované po květině), avšak pochází po prarodičích od Kyjova. Ještě tu doznávám, že vřelost mého vztahu k Jižní Moravě v nezapomenutelných a zřejmě neopakovatelných 60. letech 20. století, zvaných Pražským jarem, prohloubil román M. Kundery „Žert“, který jsem spolu s jeho „Sešity směšných lásek“ tehdy četl snad více než několikrát.

Jak ve svých esejích tvrdohlavě tvrdím, všechno souvisí se vším, tedy i čas s prostorem a naopak. Ovšem já nic, já historický geograf a trochu environmentální historik, to Einstein, Marx a další dialektičtí materialisté, jakými z podstaty věci jsou technologové IT, ekologové, environmentální historici ap. Jak můj Dolní Bousov tak i Kobylí byly dříve obklopeny rybníky (tj. onen prostor), jež v obou místech sprovodila ze světa průmyslová a zemědělská revoluce (tj. historický čas a jeho obsah) – i proto je Kobylí mým druhým „rodným“ sídlem. Vida ji, zpětnou vazbu, dnes je módní zavlékat do naší rodné řeči angličtinu a tvořit anglismy, a tak uvádím anglický termín „feedback“. Wow! (= doslovně přísahat, viz naši VIP a dokonce již i komentátoři sportu v ČT), či přesně tak, užijte si to, mějte pěkné čtení....

Ani z jiného aspektu to není s Kobylím zase tak od věci. V krajském vymezení jižní Moravy z let 1960–1990 má můj rod kořeny v tehdejší Jihomoravském kraji. Běda, cos to Grossi, cos dělal? Teď mám kořeny na Vysočině! Děda z otcovy strany totiž pocházel z Třebíčska, přesněji z Jaroměřic nad Rokytnou, města s krásným zámekem a hudebními tradicemi. Tam a v širším okolí je vám Jelečků! A propos, nikoliv zvaných podle „malých kaprovitých ryb“ jelců, jak si mnozí myslí, nýbrž odvozeně od Sv. Aegidius, tj. česky Jiljí, z toho Jílek, zdrobněle Jileček (těch je prý nejvíce kolem Husince, což také lahodí mému srdci) a proměnou „i“ po moravsku na „e“ pak Jeleček. Avšak původ od jelce by se mi taky zamlouval, protože rád plavu, popravdě řečeno „rád jsem plaval“.

Prostě, moje Jižní Morava, přesněji Hanácké Slovácko, vinařsky Velkopavlovická podoblast, jsou mým druhým „rodným krajem.“

Zvláštnosti polohy a tváře krajiny

Alegorie tvaru a rysů krajiny Jižní Moravy mi při pohledu na mapu připomíná děvčicu s typicky širokou sukňou po kolena a s lemem tvořeným hranicí s Rakouskem. Ten je ozdobený ružou Pálavy. Suknica je načechraná po stranách Brněnskou vrchovinou a Bílými Karpatami, ve středu

Ždánickým lesem. Moje děvčica se pyšní velkou broží Brna na hrudi a kadeřavou hlavou Dražanské vrchoviny. Od ramen jí splývají stuhly řek Jihlavy, Svatky, Svitavy, Litavy a Kyjovky. Okraje suknice zvýrazňují stuhly řek Dyje a Morava. Včelí kaj se mi vybavují půvaby krojovaných dívčic o hodech vznešeně krácejících po chodníku ve Svatobořicích. Och, málem jsem tehdy přestal ovládat svůj automobil, když jsem po nich za jízdy pokukoval, nikoliv však sebe!

Výsledek staletých historických trendů, jakým byl vznik Československa v roce 1918, nepřežil po roce 1989 ani kvasy vyvolané spíše pádem bipolární Evropy než chvilkovou obnovou bipolárního světa, ani důsledky polovičatě, nebo vůbec neřešených či v kontextu 90. let neřešitelných problémů. Sama centrální role Moravy, obzvláště jižní, jako jedné ze tří kmenových oblastí a svorníku Československa, obdivuhodně zdůvodněná v době jeho smrtelného ohrožení Jaromírem Korčákem v jeho „Geopolitických základech Československa“ z roku 1938, „na dějinné procesy“ a jisté cíle či potřeby některých politických sil před dvaceti lety však ani jako onen svorník „neměla“.

Připomeňme si proto některé soudy pana profesora, neboť školství pro mne znamená především učitele a stopy, které zanechají ve svých žácích. Tož tedy: „Morava v sobě spojuje a vyrovnává geografický typ český a slovenský. Není morfologicky jednotná jako Čechy a Slovensko, ale v tom právě jest základní podmínka její schopnosti spojovat obě tyto země: severozápadní polovina Moravy jest nejnižším okrajem Českého masivu (dnes provincie „České vysočiny“, pozn. L. J.), její jihovýchodní polovinu tvoří pozvolna se snižující okraj Západních Karpat, přírodního rámce Slovenska“. A obdobně jako v případě tzv. Menších (Jižních) Čech (Jeleček 2002), Čech Středních a Horních Rakous s Bavorskem i zde „...staré výškové přechody jsou mezi Moravou a Slovenskem četnější a všeobecně nižší, nežli mezi Moravou a Čechami“ (Korčák 1938).

Nejnižší místo na historické hranici mezi Čechami a Moravou je totiž ve výšce 434 m n. m. (Třebovická převlaka), Trstenická cesta přechází Českomoravskou vrchovinu ve výšce 550 m., dálnice ještě výše (673 m), a to na 104,5 km od Prahy. Na rozvodí Moravy a Váhu napočítal Korčák šest přechodů pod 550 m n.m., avšak nejnižším je tzv. Česká brána, neboli Jablonické sedlo v Malých Karpatech s pouhými 335 m. Významná silnice Uherské Hradiště – Trenčín přechází Bílé Karpaty ve výšce 543 m, vlastní přechod ve Starém Hrozenkově však leží nížeji (hranice se Slovenskem je tu východně od rozvodí). Řeka Morava opouští území Moravy v nadmořské výšce pouhých 145 m. Připomeňme si, že výše položené, ale oceánu bližší Čechy opouští Labe v nadmořské výšce 115 m.

O „náklonnosti“ Moravy a Jižní Moravy zejména ke Slovensku či k Uhrám a k Dolním Rakousům svědčí, vedle tamní lidové kultury, i to, že třeba z Brna je to do Prahy dále než do Bratislavy a do Vídně (však se o Brnu říká, že je předměstím Vídně). Korčák zdůrazňoval, že Velkomoravský Velehrad při Uherském Hradišti je od Prahy 2,5krát vzdálenější než od staré velkomoravské a slovenské metropole Nitry, a že i z Olomouce je to blíže do Nitry než do Prahy.

Jižní Morava je od jihu zranitelně otevřena Panonské, přesněji Vídeňské pánvi. V době Velkomoravské byla jejím jádrem rozloženým podle tehdy centrální řeky Moravy a opírajícím se až do zániku Velké Moravy o levý břeh Dunaje pod Moravským polem. Tato poloha byla, a doufám, že již nebude velkou slabinou tohoto kraje. Sehrála neblahou roli v dějinách nejen Velké Moravy ale i českého státu vůbec. Právě Dyjsko-svrateckým a Dolnomoravským úvalem mohla procházet velká vojenská tažení evropského významu, tudíž nikoliv přes horskými hradbami a pomezními hvozdy opevněné Čechy navíc s převážně zvlněnou krajinou vnitrozemí. Tudy mohly v roce 1241 od severu táhnout hordy Tatarů, které se vyhnuly Kladsku a Čechám a prošly Moravou do Uher. Jen tady, u Slavkova, mohl Napoleon v roce 1805 dát do zubů carovi Alexandrovi I. a císaři Františkovi II. Řekl bych, že tady určitě zanechali nejen Tataři, ale i Francouzi nějakou tu genetickou informaci. Tak to při vojenských taženích také chodilo a chodí. Že by i proto mnozí muži rádi válčili?

U Slavkova v roce 1805 vojska tří císařů měnila metodou „pokračování politiky jinými prostředky“ dějiny celé Evropy spějící neodvratně k evropské buržoazní revoluci a ke generálnímu útoku tehdy historicky pokrokového nového řádu, kapitalismu, k utváření Evropy moderních národů, začínalo tu století „jara národů“, jejich obrození a emancipace. „Jen“ regionální střet vojsk Rakouska a Pruska v roce 1866 se mohl odehrát v Čechách u Hradce Králové. Vždyť to byla záležitost především středoevropská, v níž šlo o to, pod jakým praporem bude Německo sjednoceno. Jeho vznik v roce 1871, však měl osudový dopad pro celou Evropu i svět, o čemž vypovídají jim vyvolané obě světové války, z níž druhá měla potvrdit naplnění koncepce Velkoněmecké, tisícileté německé říše.

Jen jižní Moravou mohly vést hlavní směry útoku tankových vojsk Rudé armády na jaře 1945: ze severu přes Katovice a Moravskou bránu u Hranic, z jihu přes Budapešť a Vídeň. Před zamýšleným spojením těchto vojsk v „úvalech“ a tím „uzamčením“ brány Slovenska na západ by se z něj nacisté snažili bez boje utéci. Zdá se mi, že nebylo by asi třeba Slovenského národního povstání z důvodů vojenskostrategických i taktických a pak Dukelské operace. Pro povstání mluvily důvody a zájmy perspektivně politické, možnost obnovy Československa, jehož jen západní polovina byla během války od počátku na straně protiněmecké koalice.

Touto Moravou šly kupecké karavany po tzv. jantarové stezce mající tehdy strategický evropský význam. Vedla od Středomoří přes Moravskou bránu (263 m n.m.) k ústí Visly a pak do Pobaltí. Morava jižní, resp. Morava celá, je především koridorem evropského významu spojujícím sever a jih Evropy. Koridorem již po staletí inspirujícím k výstavbě kanálu Dunaj–Odra–Visla, avšak bohužel neinspirujícím ihned po roce 1989 k urychlené výstavbě dopravní infrastruktury, například dálnice Brno – Ostrava nebo vysokorychlostního železničního koridoru Břeclav – Bohumín. Rozšíření EU posililo starý geo-dopravní a geo-ekonomický význam Jižní Moravy a moravských úvalů.

Ne náhodou první trať strategického významu Vídeň – Praha – Berlín vstoupila na naše území v roce 1839 v Břeclavi a dospěla týž rok do Brna. Učinila z tehdejší spíše vesnice Břeclavi město a „odstavila“ od prsu industriálního rozmachu tehdejší regionální centrum Mikulov. Její výstavba z Brna nepokračovala údolím Svitavy, nýbrž přes Přerov (1841), Olomouc a pak Prahu (1845). Původní pokračování vedlo na sv. směr Halič, a to z vojenskostrategických důvodů. Trať z Brna do České Třebové byla dokončena až v roce 1849 – vedla totiž geomorfologicky výrazným údolím Svitavy, v němž bylo nutno vystavět deset tunelů. Až v roce 1952 byla postavena další, nadto dvoukolejná část trati z Brna na Prahu, spojující Tišnov a Žďár nad Sázavou.

Se zánikem Velké Moravy, na němž měla zájem především Východofranská říše, ztratila Jižní Morava svůj centrální středoevropský geopolitický význam. Zřízením tzv. Východní marky (Österreich) a posunutím její hranice od Dunaje k Dyji a přetvořením Vídně v její centrum staly se místo Jižní Moravy tímto jádrem Dolní Rakousy (česky Rakousy od hradu Raabs), jádro pozdějšího Rakouska, jemuž jako vévodství načas vládl i Přemysl II. Otakar a po něm až do roku 1918 Habsburkové.

Jak v kontextu dlouhodobě historickém, tak i českých dějin po roce 1989 znělo velmi zajímavě zakončení „politického závěru“ výše zmíněné knihy J. Korčáka: „Proč Slovensko bojí se následovati Moravu? Ona také kdysi byla separatistická, ale brzy poznala, že je to politicky nemožné a spojila se s Čechami. Nebála se obětovati své zvláštní nářečí, jako žena neváhá odložit své jméno, neboť věděla, že bude věčně žít kvalitou svých dětí.“ Zde máte, milí čtenáři, nepřímý důkaz toho, že poučení z dějin vskutku spíše spočívá v tom, že si z nich poučení nebereme. A opakují-li se dokonce dějiny, pak pouze jako fraška.

Zvláštnosti územně správní

a) Moravy celé

Omlouvám se, ale v tomto tématu musím začít „ze široka“, tj. vývojem státoprávního postavení Moravy v rámci českého státu. Jeho politickým jménem bylo od doby panování „otce vlasti“ Karla IV. až do roku 1918 „země Koruny české“, pak spíše prakticky a územ vytvořeným jménem České země, neboť až do r. 1949 se udrželo zemské uspořádání (rozšířené na celé Československo), od roku 1993 Česká republika či z historie vytažené a standardizované krátké, tj. zeměpisné jméno Česko. Do roku 1948 státoprávně podpořený název České země je dnes použitelný jen jako pojem historický (více srov. Jeleček, Chromý 1998), čímž si protřele připravuji půdu pro zamýšlené a snad v budoucnu napsané eseje o střední a severní Moravě. Musíte to, milí čtenáři, se mnou buď vydržet, nebo na tomto místě přestat číst. V této souvislosti lze parafrázovat B. Hrabala: pořádný esej není od toho, aby nad ním čtenář usnul, ale aby vyskočil z postele a rovnou v pyžamu běžel panu spisovateli (v mém případě toto označené neplatí) nařadovat.

Morava, dnes jen historické území, historická země (obdobně Čechy, a část Slezska, tzv. české Slezsko) byla centrem Velkomoravské říše, která zanikla v roce 907 tlakem z východu (maďarských kmenů z Panonie) a západu (Východofrancké říše). K lépe chránitelným Čechám, kam se přeneslo

jádro vznikajícího českého státu, připadla v roce 1029 za vlády knížete Oldřicha. Soudím, že Oldřich se nejvíce „zasloužil o stát“ mesalianci s krásnou pradlenou Boženou z Peruce. Jejich čacký syn Břetislav I. bohužel „zadělal“ svým „stařešinským nástupnickým řádem“ z roku 1054 na pozdější problémy. Podle řádu měl nastupovat na trůn knížat Čech nejstarší Přemyslovec, kdežto ostatním byly přidělovány do správy (aby měli být z čeho živi a hlavně „neotravovali“ v Praze) úděly olomoucký, brněnský a znojemský.

V rámci soustavné a vesměs úspěšné politiky císařů Svaté říše římské (zvané, prosím, s doplňkem „národa německého“ až od konce 15. století) vedené pod účinným heslem a politickou technologií „rozděl a panuj“ stala se Morava v době mocenského oslabení Česka v roce 1182 markrabstvím. To když známý Bedřich Rudovous udělil znojemskému údělnému knížeti Konrádu Otovi Moravu v léno, zatímco knížetem Čech se stal pražský biskup Bedřich. V roce 1186 se však obě knížata v Novém Kníně u Dobříše dohodla. Možná, že Bedřich Konráda podmazal tam dolovaným zlatem, což mi připomíná naši žhavou současnost, která má v tomto hluboké kořeny v minulosti. Konrád tam uznal Bedřichovu svrchovanost, ponechal si však titul moravského markraběte. I tehdy platilo: titul nade vše, neb kdo má titul, má tím patent na všechno, dokonce i na rozum a vědění. Rudovous ovšem kontroval prohlášením pražského Bedřicha říšským knížetem, čímž jej vyňal z pravomoci českého knížete. Tato ponurá story skončila historicky „šťastně“ tím, že Bedřich v roce 1189 zemřel a jeho nástupcem se stal markrabě Konrád Ota, čímž byly Čechy a Morava opět spojeny osobou jednoho panovníka. Náhoda slouží připraveným!

Čechy tak byly spojeny s Moravou formou personální unie, Markrabství moravské však nepřestalo formálně existovat. To se „hodilo do krámu“ českému „králi diplomatovi“ Janu Lucemburskému, jenž mohl v roce 1334 uspokojit mocenské ambice svého syna, pozdějšího císaře a krále Karla IV., jeho jmenováním markrabětem moravským. Ten markrabství moravské v roce 1349 převedl jako léno českých králů pod samostatnou vládu vedlejší linie lucemburského rodu. Smrtí markraběte Jošta v roce 1411 (vida, co všechno smrtka dovede „zařídít“) se Morava dostala konečně a natrvalo (v jednotě je síla!) zpět pod přímou vládu českého krále. Tedy krále Čech, držitele koruny země zvané Čechy (latinsky a anglicky Bohemia, německy Böhmen).

Od 15. století se severní část Moravy, Opavsko a Krnovsko začaly počítat ke Slezsku jako další vedlejší zemi Koruny české. Jeho jednotlivá knížectví postupně získal především Jan Lucemburský, Karel IV. v tom poté úspěšně uplatnil své tři další sňatky. Od roku 1628, kdy Fridrich II. vydal tzv. Obnovené zřízení zemské i pro Moravu, (v roce 1673 bylo vydáno i pro Opavsko) začala být Morava postupně řízena nejen z Prahy (tj. císařem jako králem českým a k tomu zřízeným úřadem) nýbrž z Vídně jako císařem, hlavou říše. Dokonáno bylo v roce 1748, kdy zrušením nejvyšších úřadů českého státu sídlících v Praze a zřízením společných centrálních úřadů pro české a rakouské země ve Vídni byla jeho státní individualita (zemí Koruny české, geograficky Česka) zrušena a Čechy, Morava a Slezsko byly odděleně řízeny přímo z Vídně ze společné (sic!) dvorské kanceláře pro České země a Dolní Rakousy. I statistické lexikony obcí z moderních sčítáních lidu od roku 1869 byly vydávány jednotlivě pro Čechy (sv. IX), Moravu (sv. X) a Slezsko (sv. XI). Je zajímavé zde uvést, že tyto lexikony vycházely po sčítání mnohem dříve než dnes, v době informační revoluce a super počítačů. To jsou ale paradoxy, že? Djó staré Rakousko, to umělo úřadovat!

Jinou kvalitu a význam mělo zemské zřízení po vzniku Československa. Latentní hrozba jeho rozpadu kvůli odstředivým tendencím českých Němců přispěla nejvíce nejen k „vyšumění“ tzv. župního zákona z roku 1920 v Česku do roku 1927, ale i ke zrušení českého Slezska jako země a jeho spojení s Moravou v zemi Moravskoslezskou. Lze tu dodat, že zemské zřízení bylo zrušeno k 31. 1. 1949, načež k 1. 2. 1949 vznikly nové okresy a bylo opět zavedeno krajské zřízení, ovšem bez samosprávné funkce (Jeleček 2000). Další reforma z roku 1960 svými novými a větším okresy a kraji již historické zemské hranice vesměs nerespektovala. Reforma krajská z roku 2000 na ně „kašle“ již zcela. Zda je to dobře či nikoliv nevím, mohu vám zde nabídnout jen své rozpaky.

Jižní Morava je názorným příkladem vlivu proměn území s výbornou geo-dopravní a nevýhodnou geopolitickou polohou na jeho geografickou organizaci. Příkladem budiž trať Vídeň–Praha–Berlín. Již zmíněným vstupem na Moravu přes výhodněji položenou Břeclav Břetislava I. učinila železnice z této obce časem město a regionálně významné hospodářské středisko. Do té doby

jádro regionu tvořící mocný feudální Mikulov Dietrichsteinů, v němž byl např. uzavřen i mír mezi Pruskem a Rakouskem po válce 1866, se ve svém vývoji zastavil a dnes má malý ekonomický význam. Ten „drží nad vodou“ jen frekventovaný silniční hraniční přechod na hlavní trase Vídeň – Brno. Mikulov si tak zachoval malebný vzhled svého historického jádra, o přepěkném zámku ani nemluvě.

I Morava má tu na jihu své „Vitorazsko“, ovšem menší než mají Jižní Čechy (Jeleček 2000). Vitorazsko nová Československá republika získala na poraženém Rakousku v roce 1920 (podle smlouvy ve St. Germain) s cílem mít na svém území spojení tratí z Plzně a Prahy v jednu trať do Lince. Bylo proto získáno předměstí hornorakouského Gmündu s nádražím a železničními opravami, kteréžto bylo potom přejmenováno na České Velenice. Vitorazskem moravským je Valticko o rozloze 87 km². K němu přibylo ještě 30 km² území tzv. Moravskodyjského trojúhelníku pod Břeclaví, pokryté lužním lese až po soutok obou řek. Valticko tvořilo pět katastrálních území: Valtice, Poštorná, Charvátská Nová Ves, Úvaly a Hlohovec a malé části dalších obcí, např. i Břeclavi a Lednice. Ziskem „Dyjského trojúhelníku“ (dřívě zvaném také „Podyjský roh“) v roce 1920 se dostal na československé území souběh tratí od Vídně, Lednice a Hrušovan nad Jevišovkou. Připojením Valticka se tak dostala pod kontrolu Československa celá trať Břeclav–Mikulov–Hrušovany nad Jevišovkou, postavená již v roce 1872.

Češi zejména dnes rádi vyvolávají „dějinné duchy“. Přepychový hotel vzniklý přestavbou zámečku u Hlohovce byl nazván „Na hranici“. Avšak státní hranice je vzdálena nejméně deset km. Jistě „přitažlivý“ název hotelu tak připomíná, že hotel je umístěn na původní hranici Moravy (a Česka) s Rakouskem vedoucí tudy před připojením Valticka k Československu.

Mám teď možnost objasnit matoucí znění poslední věty článku o územněsprávní reformy v Česku v letech 1848–2000 způsobené zkracováním textu (Jeleček 2000). Jeho závěr tím byl zřejmě nesrozumitelným a s tématem zdánlivě nesouvisejícím. Všichni bozi neznabožů mého druhu jsou mi však svědkem, že bych spíše plédoval za obnovení zemského zřízení posíleného vytvořením další země, a to Pražské (ta de facto existuje a jako taková se jeví hlavně našemu venkovu) a obnovením českého Slezska. Rovněž léta prohlašuji, částečně žertem a nadsázce, že by se mi zamlouvala federace tvořená Českem, Rakouskem a Slovinskem (to v hranicích před rokem 1918) a s tehdejší zemí zvanou „Přímoří“ shodující se téměř s celým Istrijským poloostrovem. Právě neschopnost transformovat, tedy federalizovat Rakousko (jak učinily Německo, Švýcarsko, USA aj. státy) a Uhry „nechat jít svou cestou“ zaslívám našemu „staříčkému mocnáři, „starému Procházkovi“, tj. Františku Josefovi I. a „jeho režimu“, nemluvě už o zděděné tradici jeho brzkého ranního vstávání do práce.

Onen nepovedený závěr článku měl zejména naznačit, že nejen v Evropě posilující se odstředivé tendence regionů velikosti třeba Čech a spíše Moravy (při vědomí všech rozdílů např. Kosovo, Severní Irsko, Baskicko, Bretan, Korsika aj.) varovným se mi jeví mementem. Spíše mne však „trápí“ zánik okresů, které se přes veškeré výhrady za dobu již více než 40 let „vžily“, historickogeografickým (toto adjektivum tu „sedí“) vývojem se na ně naroubovala infrastruktura, „vylíšily“ se vzájemně. Byly přeměněny v něco jako „ani ryba ani rak“, v celky vhodné k územní agendě některých ministerstev. O tom více viz Jeleček (2000).

b) Moravy jižní

Říká se, že všechno „zlé“ je pro něco dobré. Mé rozpaky v eseji o středních Čechách, zda psát střední či Střední Čechy, mne již nyní trápit nemohou ani v případě Jižní Moravy. Reforma krajského zřízení z roku 2000 vstoupila v život rokem 2004. Byla poznamenána a trpí nepromyšleností, ignorancí historických a geografických souvislostí a zkušeností, odkazů minulostí a především chvatem. Projevem toho mj. bylo, že touto reformou příhodněji zmenšený kraj Jihomoravský byl přejmenován na kraj „Brněnský“. Naštěstí, jak je v „Této Zemi“ či v „České Kotlině“ (zde mi tato našimi politiky oblíbená a nesmyslná „synonyma“ jména Česká republika přicházejí vhod) zvykem, po každém novém zákoně zpravidla následuje jeho inovace. Ta mi dala za pravdu. Proč? Tzv. „genius regionalis“ kraje či oblasti nevyjadřuje vždy a především jméno jeho či jejího centra. Vyjadřuje jej však jeho vžitě geografické jméno, charakterizující především geografickou polohu. A tak mj. i nový Brněnský kraj byl přejmenován na Jihomoravský kraj. Vždyť „o čem je geografie“? No přeci

„o poloze“! To je mi ale čeština, omlouvám se za ni při vědomí, že bych s ní jinak mohl třeba udělat kariéru v české politice i médiích, neboť tyto anglismy v češtině plně zdomácněly.

Ostatně soudím, že jako Praha „není“ Středními Čechami, tak obdobně Brno „není“ Jižní Moravou. V Brně, nejen, si třeba „vymýšlejí“ moravský národ, moravskou národnost. Naopak mimo Brno, za jeho humny, např. v Boleradicích, pořádá tamní divadelní spolek ples při příležitosti výročí prvního českého plesu v Praze na Žofině, který se konal v roce 1845. Zahajují jej státní hymnou České republiky, v níž se přitom zpívá o zemi české, tj. o Tylových Čechách 1. poloviny 19. století.

Moravané nejsou prý Češi z Moravy, ani moravští Češi apod. Odrůda pragmatického, účelového čechoslovakismu, řekněme čechismu, vydržela v Česku až do roku 1989. V roce 1991 se poprvé při sčítání lidu zjistil počet Moravanů, činil asi 1,3 mil. Výsledky dalšího sčítání v roce 2001 (to již byly v dotaznících zvláštní rubriky o národnosti) zřetelně obrážely postupující ztrátu iluzí zrozených po listopadu 1989, k moravské národnosti se hlásilo jen asi 350 tis. Čechů. Tento trend se však mírně otočil, ve sčítání z roku 2011 se za Moravany považovalo již 520 tis. obyvatel ČR. Největší jejich podíl na svém obyvatelstvu má Jihomoravský kraj (22 %), pak Zlínský (16 %) a Olomoucký (12 %). Až je mi s podivem, že Moravskoslezský kraj se jmenuje tak jak se jmenuje, neb se v něm k moravské národnosti v roce 2011 přihlásilo jen 3,8 % jeho obyvatel. Na druhé straně kraj Vysočina, který „pohltil“ mj. i okres Třebíč (dříve náležející do kraje Jihomoravského) vykazuje (asi právě proto) k roku 2011 asi 7 % Moravanů. A najednou, v létě roku 2012, jdou v Praze řeči, že tento kraj touží po zřízení „Vysočinského“ biskupství se sídlem v Jihlavě, nebo v Třebíči (sic!), či ve Žďáru n. S. (pro architektonický klenot v Zelené hoře?). Že by další náznak tendence k „federalizaci Česka“, k „zemi regionů“ coby součásti „Evropy regionů“? Naplní se sen V.L. Lenina a naší pravice (sic!): stát se stane zbytečným, však je u nás systematicky a houževnatě odbouráván, až jednou bude prostě zrušen. Budeme si „velet si sami“.

Je zajímavé, proč v roce 1992 při expresní tvorbě ústavy České republiky, nebo v zákoně o státních symbolech, nedošlo ke změně textu hymny namísto „země česká“ na „...země české“ (tj. Čechy, Morava, Slezsko, země Koruny české, koruny Čech), domov můj?“

Nevadí to kupodivu jak našim moravistům (tento pojem není synonymem pojmu Moravan), tak našim politikům mudrujícím o národních zájmech jimiž se trumfují ve stranicko-politickém mariáši hraném spíše nikoliv o prestiž našeho státu, nýbrž o prebendy ve „službách pro něj“ až do, jiným klasikem řečeno, „ouplného roztrhání těla“ poněvadž „vlast vovinuly mraky“. To nakonec ani nemůže nikoho z našinců moc překvapit, ani to, že snad nikdo z nich naše národní zájmy dosud jasně nedefinoval. Zcela nepochopitelné však se mi jeví, že zmínění moravisté a s nimi dokonce i někteří profesionální geografové působící i na Albertově jsou zapřísáhlými odpůrci užívání zeměpisného jména naší vlasti „Česko“. „Čeáci“ se tu vždy vytasí se vskutku „logickou“ argumentací, podle níž jméno Česko, zřejmě na rozdíl od adjektiva „Česká“ (v názvu Česká republika), v sobě neobsahuje jména Morava a Slezsko. Někdy se mi zdá, že někteří z nich by raději preferovali historicky, geograficky i státoprávně nesprávné synonymum České republiky „Čechy“ (Jeleček, Rubín 1998).

O konjunkturálním zapominání a přepisování našich dějin, i v tak kulturním prostředí jakým jižní Morava je, svědčil nedávný návrh znaku Jihomoravského kraje. Jeho autoři se inspirovali znakem Brna z období protektorátu, čímž se přihlásili k habsbursko-katolické tradici. Znakem oslavovali mj. i jejich vítězství nad Švédy ve 30leté válce. Návrh na tento znak neprošel zásluhou V. Klause, který byl v té době předsedou Poslanecké sněmovny.

„Nová“ Jižní Morava“ se liší od Brněnského kraje z let 1948–1960 málo, neboť její hranici tvoří hranice dnešních okresů (nakreslené v roce 1960), jenž se liší od hranic okresů z let 1949–1960, vymezených mnohem zdařileji, a to již před 2. světovou válkou. Ve srovnání s Jihomoravským krajem ve vymezení z let 1960–1990 je nový JM kraj o dost menší, neboť okresy Třebíč, Jihlava, Žďár nad Sázavou, Prostějov, Kroměříž, Zlín a Uherské Hradiště (zde mám námitky, ten měl zůstat jihomoravským) přešly celé, nebo dílem do jiných nových krajů. Uvedené okresy geograficky, historicky, kulturně nejsou tou pravou Jižní Moravou, tou která je většinou lidí vnímána. Teprve tento nově vymezený kraj, až na okres Blansko, s ní vcelku souznívá.

Tato Jižní Morava není Střední Moravou (dnes tvořenou kraji Olomouckým a Zlínským). Střední Morava se liší geograficky, kulturně, národopisně, není zemí vína, ale slivovice, Haná není

Slovácko. Má svou Olomouc a především skutečnou osu, řeku Moravu, stejně jako Čechy mají Vltavu a třeba „vlastní Polsko“ svou Vislu. Geograficky „vnímaná“ severní Morava, územněsprávně kraj Moravskoslezský, má svou Ostravu s Opavou, která je vůči Ostravě téměř v obdobné pozici jako je Prešov vůči Košicím. Má jako Čechy i své „Chebsko“ (o něm Jeleček 1996), kterým je nově zřízený okres Jeseník, jenž je „za kopečky“ a spadá spolu se severní částí okresu Bruntál, tj. Krnovskem, spíše do Moravy severní. Ta je hydrograficky sjednocována trojříčím Opavy, Odry a Ostravice.

V takovémto vidění je Jižní Morava jakoby zrcadlem Moravy severní. Je sjednocována trojříčím, kde osou není již excentricky položené koryto Moravy (obdobně jako Rýn v Německu), nýbrž Dyje a Svatava se Svitavou. Ty se v „horním jezeře“ pod Pálavou stékají, aby pak Dyje soutokem s Moravou připomínala, že v době Velké Moravy (s Nitranskem) byla řeka Morava centrální osou s úlohou obdobnou Vltavě a Labi v Čechách. Mimochodem, kdo si dnes uvědomuje, že postupující odlesňování krajiny Moravy v souvislosti s jejím osvojováním středověkým a novověkým člověkem zvyšovalo vodnost a hlavně režimu průtoků (tj. jejich větších výkyvů během roku) řeky Moravy a celé říční sítě? To spolu s jím vyvolanou narůstající půdní erozí způsobilo, že za tisíc let se Mikulčice, Pohansko a jiná velkomoravská sídla ocitla pod i metry usazenin?

Tyto „tři Moravy“ ve srovnání se soustřednými (a „díky“ Praze sebestřednými) Čechami jsou výsledkem fyzickogeografické nesoustřednosti Moravy celé. Ta má navíc na rozdíl od Čech s až příliš dominantní centrální polohou Prahy tři jádra. Dvě silná jádra jsou „na okraji“, jedno, populačně třetinové, ve středu Moravy. Brno vnímám jako „dítě dějin“ a své polohy na jihu Moravy poblíž Vídně, Ostravu jako „dítě průmyslové revoluce“ a ztráty Slezska (součásti státu zemí Koruny české) po porážce Habsburské monarchie Pruskem. Olomouc je potom „dítětem své polohy a katolické církve“, která do ní, nikoliv do Brna, situovala sídlo moravského arcibiskupství.

Zvláštnosti vývoje národnostního

Politická hranice s Rakouskem se – na rozdíl od hranic Čech s Rakouskem a s Německem – utvářela přetlačováním o území mezi Moravou a Dolními Rakousy. Proto se na Jižní Moravě i hranice národnostní, lze-li o ní v úzkém smyslu slova mluvit, vytvářela také jinak. Když totiž nastal hlad po pracovních silách, které měly zvýšit feudální rentu obděláním ladem ležících a méně úrodných pohraničních oblastí Čech a severní Moravy krytých vesměs pomezním hvozdem a sousedících s oblastmi obývanými německým etnikem, nebylo do starých osídlených oblastí jižní Moravy nikoho skoro kam zvát. Východní horská a lesnatá Morava se ostře v tomto lišila, neboť čerpala, až na výjimku tzv. valašské kolonizace, z vnitřních zdrojů slovanských.

Vztahy mezi Čechy a Němci na Moravě ve 2. polovině 19. století, zejména po roce 1880 po přijetí tzv. Stremayerových jazykových nařízení, vůbec nebyly tak emotivně vypjaté jako v Čechách a v Praze zejména. Tam se to projevovalo hlavně v bojích kolem těchto a následných rozšiřujících jazykových nařízení, jimiž se většinový národ musel dožadovat, aby se čeština stala v Čechách aspoň jednacím řečí nejen ve vztahu úřad – občan, ale i ve vnitřním styku ve státních i samosprávných úřadech. Naši spoluobčané německé národnosti, do roku 1918 příslušníci většinového a vládnoucího národa Rakouska, to nechtěli připustit a Vídeň, vlečena sjednoceným a ekonomicky vyspělejším Německem a odporem Uherské části monarchie, to nebyla schopna prosadit.

Před I. sv. válkou nebylo na Moravě tolik ekonomické a politické moci jako v Čechách, z Brna bylo blíže do Vídně. To zřejmě umožnilo, aby „vyrovnaní“ ve stylu národnostního rozdělení na dvě části bylo na rozdíl od Čech zde dosaženo. V Čechách pokus o něj, tzv. punktace z roku 1890, zkrachoval a vedl k politické sebevraždě staročechů, kteří se separátně (bez účasti mladočechů aj. politických stran) o nich se zástupci liberálních Němců a konzervativní šlechty za patronace ministerského předsedy E. Taffeho ve Vídni dohodli. Zmíněnými punktacemi měly být Čechy územně správně rozděleny na dvě části: v jedné by byla úřední řečí pouze němčina, ve větší druhé, tzv. „smíšené“, by jimi byly němčina s češtinou. No nedohodněte se, že. Na Moravě bylo onoho „vyrovnaní“ dosaženo v roce 1905 tzv. moravským paktem schváleným Moravským zemským sněmem. V podstatě znamenal její národnostní rozdělení (byly vytvořeny národní volební obvody, i školství aj.). Pakt určitě s radostí podepsal i císař, neboť byl jedním z dalších kroků v rozměňování

aspoň de facto fungující jednoty a hlavně pospolitosti Česka, zemí Koruny české, tj. Čech, Moravy a českého Slezska.

Ve srovnání s Jižními Čechami menší národnostně smíšené území s podílem moravských Němců lze vymezit spojnicí Znojmo – soutok Litavy a Svatky (Židlochovice) – Hustopeče – Valtice. K tomu nutno připočítat velkou německou menšinu v Brně. Nadto, jestliže podle sčítání lidu v roce 1930 podíl moravských Němců na počtu obyvatel Moravy a Slezska činil 23,2 %, v Čechách byl podstatně větší, a to 32,7 %, tj. asi o třetinu. Asi 73 % v souhrnu českých Němců žilo v roce 1930 v Čechách, zbytek na Moravě. I to mohlo hrát roli v česko-německých vztazích na Moravě, tedy i při moravsko-německém „vyrovnání“ v roce 1905. V tomto jihomoravském pohraničí, nikoliv v Sudetech – tento pojem je našimi politiky a médii nepochopitelně stále užíván jako synonymum pojmu celého pohraničí Česka, je i s pojmem „sudetští Němci“ účelovým novotvarem vzniklým po vzniku Československa, byly „nejněmečtější“ městy Mikulov a Hustopeče.

Rozklad česko-německého společenství na území Česka dokonala I. světová válka a její výsledek a důsledky. Nikdo se potom nemohl divit, že když se naši Němci po roce 1918 stali naopak menšinovou národností a dlouho se nemohli smířit s tímto faktem, svým novým postavením a se vznikem samostatného Československa. První dva jejich představitelé vstoupili do československé vlády až v roce 1926.

Čeští, resp. moravští Němci, jejich poslanci v říšské radě, vyhlásili proto po 28. říjnu provincii Deutschböhmen s centrem v Liberci (pokrývala území sz. a severního pohraničí Čech), a provincii Sudetenland s centrem v Opavě (severní Morava, byl to první "oficiální" výskyt pojmu Sudety v označení územně-správní jednotky). Ty měly asi 21 tis. km² (tj. 27% rozlohy Česka) s asi 2,9 mil. obyvatel. Dále provincie Böhmerwaldgau se střediskem v Českém Krumlově (jz. Čechy) a provincie Deutschsüdmähren s centrem ve Znojmě (jižní Morava). Jako úzké pásy území neměly šanci na samostatné fungování a měly proto být připojeny k Horním a Dolním Rakousům. Tyto záměry se povedlo uskutečnit, ovšem až v roce 1938 nacistickému Německu v důsledku mnichovského diktátu. Do půl roku pak spolko zbytek Česka. Protektorát nenazvali jménem vyjadřujícím územně-správní sounáležitost, jednotu, dějiny apod. Například jménem Tschechei, což bylo jako krátké zeměpisné jméno pro západní část Československa uvedeno již ve vydání prestižní německé Brockhausovy encyklopedie v roce 1922 ! Žádný Hitler si jej nevymyslel, aby jím urážel Čechy – což falešně tvrdí zarputilí odmítači jména Česko.

Politická reprezentace českých Němců pak prohlásila, že se tyto provincie jako autonomní jednotky přičlení k Německému Rakousku, nebo s Rakouskem a případně i bez něj, k samotnému Německu (26. 10. rakouský císař totiž zrušil spojenectví s Německem). Kromě toho 22. listopadu 1918 tyto "sudetoněmecké provincie" Rakousko, tzv. Německá republika Rakousko, prohlásilo zákonem za svou državu (do ní zahrnulo navíc i města Brno, Jihlavu a Olomouc). Stát, který rozpoutal a prohrál I. světovou válku by tím získal nová území, která mu nikdy nenáležela. Generálka v roce 1918 na Mnichov v září 1938 nevyšla, postavení figur na šachovnici dějin a geopolitiky bylo silně nevyhodné.

Čeští (a moravští) Němci po tomto neúspěšném hledání nové vlasti v oslabeném Rakousku ji za dvacet let našli v nacistickém Německu. Získali jeho občanství a mohli tak rukovat do války. Toto Německo tak pomohli zvětšit a posílit nejen svým počtem, ale i územím celé své původní vlasti, kterou sdíleli s Čechy od doby, kdy se do jejího pohraničí před staletími začali jako pozvaní hosté usídlvat.

Zvláštností hospodářské

Rozhodující zvláštností Jižní Moravy je její výrazný agrární charakter, podmíněný tamními pro zemědělství příznivými fyzicko-geografickými vlastnostmi, jež určily jeho kukuřičně (to později) – pšeničný a řepařský (též později a dnes již to neplatí), zelinářský, ovocnářský a vinohradnický a vinařský charakter. Počet katastrů s vinohrady se sice zmenšoval, výměra vinohradů jak ve vinohradnických „přeživších“ katastrálních obcích, tak na Jižní Moravě celé však rostla. V „mém“ Kobylí vzrostla od roku 1845 do roku 2000 z asi 42 ha na 313 ha ! (tj. 15 % rozlohy katastru), v sousedních více svažitých Němčičkách dokonce z 52 na 280 hektarů (35 % katastru). Obdobně

k tomu došlo i u sadů. I kdyby všechny vinohrady dávaly hrozny, tak by výroba vína kryla jen polovinu jeho spotřeby v Česku. Však nám taky EU „povolila“ zvýšit plochu vinogradů z asi 15,5 tis. ha v roce 1996 na 19,5 tis. ha v roce 2010. Na obnovu asi třetiny starých vinic ani na výsadbu nových zatím „nejsou peníze“.

Brno bylo podle sčítání z roku 1930 v počtu zaměstnaných v průmyslu po Praze druhým největším průmyslovým centrem Česka a samozřejmě Československa (Atlas čs. dějin, mapa 30a) – tehdejší Bratislava dosahovala v tomto ukazateli velikosti například okresu Uherské Hradiště! V roce 1957 již bylo Brno předstíženo Ostravou, tehdy kvapně budovaným „ocelovým srdcem“ republiky (tamtéž, mapa č. 39a).

Odmyslíme-li si od Jižní Moravy Brno, lze ve srovnání např. se severní Moravou i se středními Čechami seřadit hlavní sektory či odvětví Jižní Moravy až do začátku 90. let 20. stol. do historicky stálého pořadí: zemědělství, potravinářský průmysl, doprava, těžba uhlí a energetika, strojírenský, chemický průmysl, průmysl textilní, kožedělný a sklářský.

Po roce 1989 byly postupně dějinami ekonomicky „odejity“ těžba uhlí, která téměř zcela zanikla, téměř celé cukrovarnictví, v energetice „zaskočily“ za „humny“ se nacházející Dukovany. Jedna z nejstarších elektráren v Česku z 50. let 20. stol., v Hodoníně, spalující nekvalitní lignit z dolů v Dubňanech, slouží jako teplárna, na kterou byla přestavěna v 60. letech. Těžba zdejšího lignitu zde začala již v roce 1824, dnes se ještě těží v jediném dole v Mikulčicích. V černouhelné rosicko-oslavanské pánvi (v Zastávce u Brna se uhlí těžilo již v roce 1775), těžba uhlí skončila v roce 1992. Poslední uhlí z oslavanského dolu Kukla bylo vytěženo v roce 1973 a tamní elektrárna byla zrušena v roce 1992.

Dříve slavné a exportně významné brněnské strojírenství, např. firmy jako Zetor, Královopolská strojírna, Zbrojovka atd. náležejí většinou zahraničnímu kapitálu a vcelku prosperují pokud jde o kvalitu produkce, méně již o její objem. Mimo Brno významné závody zejména přesného strojírenství byly jakoby navlečené na šňůře řeky Svitavy ve městech Adamov, Blansko, Rájec-Jestřebí, Letovice aj., Znamé strojírně Adast (v Adamově a Blansku) byly většinou po roce 2000 přivedeny „zu grunt“. Sklářství drží nad vodou zejména Sklářny Vetropack Moravia v Kyjově, do kterých vstoupil švýcarský kapitál a které vyrábějí asi polovinu obalového konzervářského skla u nás.

Až dnešní globalizace světového trhu s cukrem z tropických a subtropických oblastí porazila definitivně řepařství u nás a v Evropě celé. To řepařství a cukrovarnictví, které sehrálo důležitou roli v kultivaci nižších poloh Čech (Polabí a Pooří) Moravy, (úvalů) a Slezska. Zemědělství řepařských oblastí spolu s navazujícím a s ním kapitálově propojeným cukrovarnictvím (srov. akciové rolnické cukrovary, dále lihovary, mlékárny, strojní a skladová družstva atd.) bylo spolu se zemědělským strojírenstvím ekonomickou kolébkou hospodářského vzestupu a emancipace české národní buržoazie, její politiky, vzrůstu středních vrstev ve 2. polovině 19. století a jejich pronikání do měst, kde spolu s dělnictvem posilovalo český živel. Tento ekonomicky dobře fungující „agroprůmyslový“ komplex sehrál významnou roli v rozvoji českého národního vědomí, sebevědomí a emancipačního hnutí jak kulturního, tak ekonomického.

Tento agroprůmyslový komplex se rozvíjel i za I. republiky, avšak byl rozbit po roce 1948. Formy privatizace po roce 1989 a zejména restituce majetku pouze fyzických osob (nikoliv družstev, rolnických akciových společností – viz kauzu jihočeské Madety) umožnily, aby na cestě potravin ze zemědělské prvovýroby ke spotřebiteli parazitoval jiný kapitál, který se postavil mezi ně. Pak mají být potraviny levnější. A to se ještě na Kubě drží castrismus, co až jeho Kubánci z Floridy „rozjedou“ kubánské cukrovarnictví! Najdou tam totiž mnohem levnější pracovní sílu než na Floridě, na níž se nadto musejí vyrovnávat s nedostatkem vody.

Pohledem na Komenského mapu Moravy z roku 1627 zjistíme, že Jižní Morava byla i krajem bohatým na rybníky. Ještě více je tento její dnes mnohde potlačený krajinný ráz zjevný např. na sekcích map z 1. vojenského (josefského) mapování vzniklých v 60. ev. 80. letech 18. století. Mapy ukazují četné rybníky (dodnes zvané jezery) třeba u Kobylic a Bořetic. To bylo podmíněno i ekonomicky – ryby byly jednou z hlavních potravin středověkého člověka, už jen jako postní strava.

Průmyslová a zemědělská revoluce vyvolaly hlad po zde obzvláště úrodné půdě. Od 1. poloviny 19. století se i díky Napoleonově kontinentální blokádě Evropy začalo rozvíjet

řepařství a výroba řepného cukru. Rychle rostoucí počet obyvatelstva měst, kde našlo obživu v továrním průmyslu zvyšoval poptávku po produkci potravin. Její růst byl tehdy možno zajistit jen cestou extenzivní (umělá hnojiva, agronomie, traktor atd. byly ještě hudbou budoucnosti), tj. rozšiřováním plochy orné půdy na úkor travnatých ploch a také četných rybníků, intenzivně vysoušených a měněných v pole. Tak vzalo kolem roku 1835 za své tzv. Kobylské jezero mezi Kobylicí a Terezínem, založeným v roce 1775 právě ke zvyšování zemědělské výroby, kdy se počítalo s vysušením „jezera“, v posledku spíše bažiny. Možná že jste si všimli pomníku připomínajícího založení Terezína (podle císařovny Marie Terezie, Habsburkové měli ve Velkých Pavlovicích velkostatek), který stojí za obcí při státní silnici směrem na Brno.

Kupodivu na zdánlivě konzervativní Jižní Moravě začínali ve 2. polovině 19. stol. s prvními pokusy o tzv. komasace, tj. se scelováním a výměnami pozemků mezi sedláky do racionálně uspořádaných celků obdělávaných jednotlivými hospodářstvími. Kdeže ty časy jsou! Nyní se s nimi začíná znovu a český stát do toho investovat velké finance. Silné vztahy k půdě dědů pomalu u zemědělců mizí a tak se na rozdíl od minulosti stát zřejmě nesetká s jejich přílišným odporem proti scelování. Většina restituovaných vlastníků půdy je ráda, když si nějaký velkovýrobce jejich půdu za obolus najme a obdělává. Nuno připomenout, že dříve významný cukrovar v Židlochovicích je již téměř troskou, zůstává moderní a prosperující cukrovar v Hrušovaněch nad Jevišovkou vlastněný rakouským kapitálem. Vzpomínám jak jednou v Kobylicí tetička vzpomínala na staré družstevní časy a pravila, že kdyby někdo přišel a vrátil jí jejich půdu, kterou dali do družstva, s tím, aby rodina opět hospodařila samostatně, tak by dotyčného hnala vidlemi z baráku.

Obdobně jako v Polabí i zde byl rozvoj potravinářského průmyslu a intenzivního zemědělství (včetně řepařství) podporován výstavbou lokálních železničních tratí (např. Zaječí–Čejč–Hodonín z roku 1896 aj.). Řepu a ostatní produkty sedláci nemuseli potom dopravovat ke zpracování v cukrovarech povozy taženými koňmi, které místo toho mohli plně využít k posklizňovým úpravám půdy. Však zejména tímto argumentovali sedláci ve svých suplikách k úřadům, v nichž žádali prodloužení některé tratě, či zřízení zastávky, nebo odbočky do jejich obcí.

Zvláštnosti duchovní a sociální

Jižní Morava se i v současnosti liší vyšší (a to římskokatolickou) religiozitou obdobně jako jižní a východní Čechy (ty spíše protestantskou). Pokud jde o religiozitu obyvatel kraje, nebo podíl věřících hlásících se k římskokatolické církvi na celkovém počtu obyvatel, je tento kraj třetím (21/17 %), a to za prvním Zlínským krajem (29/25 %) a druhým krajem Vysočinou (23/19 %). Husitství Čechů z Čech, první masový pokus o reformu římskokatolické církve v Evropě spatřovaný i s úsilím sociálním, nenašlo tu však velkou odezvu. Příčiny toho mohly být mnohé, jednou z nich možná byly úrodná půda a otevřená poloha Jižní Moravy k Panonii, jež mohly bránit větší pauperizaci nižší šlechty i sedláků ve prospěch především církve, než tomu naopak bylo v Jižních Čechách, kolébce husitské revoluce. Efemérní trvání jihomoravského Tábora (konec roku 1420 až 1421) vybudovaného moravskými husity (ze Strážnice a z Vizovic) na ostrově v řece Moravě poblíž Nedakonic u Uherského Hradiště je výmluvné.

Je zvláštností, že dnes tak katolická Jižní Morava dala Česku největší historické osobnosti českého protestantismu? Uvedme jen myslitelky rozvážného Karla Staršího ze Žerotína a jeho syna akce Ladislava Velena ze Žerotína, pak „učitele národů“ (národ český ho však příliš nenásleduje) Jana Ámose Komenského (i „kvůli němu“ okres Uherské Hradiště má patřit do Jihomoravského kraje), nebo obnovitele české státnosti a zakladatele Československé republiky Tomáše G. Masaryka.

Málokdo z návštěvníků nádherných Templářských sklepů v Čejkovicích ze 13. stol. (jsou vlastněny opět družstvem vinařů, založeným v roce 1936, které snad jako jediná právnická osoba tohoto druhu dosáhla u nás po roce 1989 restituice svého majetku) dnes navštíví opodál sklepů stojící prosté venkovské stavení. V něm je památník T. G. Masaryka, který tam coby malý chlapec vyrůstal. V návštěvní knize najdeme zápisy spíše návštěvníků ze zahraničí, krajanů, badatelů-bohemistů aj.

Míním, že dnes již nestačí vzývat TGM z balkonů, přejmenovávat po něm skoro všechna náměstí a základní školy ve venkovských obcích, resp. si pověsit jeho obraz na zeď pracovny. Bylo by spíše záhodno konat více v jeho odkazu humanisty a demokratického socialisty. Osobnosti,

kteřá úsilím o vytvoření Československa v tehdejší geopolitickém kontextu a versailleskému uspořádání nutně musela navázat na tradici Velké Moravy. I přesto jeho dílo, Československo, relativně velký středoevropský stát, nepřežilo. Divide at impera.

Jižní Morava dala však českému národu i geniálního vojevůdce a převlékače politického kabátu Albrechta Václava Eusebia Valdštejna, jenž při přeběhnutí na císařskou stranu v roce 1619 stačil „šlohnout“ i pokladnu moravských stavů, kterých byl plukovníkem. Nakonec ho, neb se zřejmě znovu chystal „změnit stranu“ a nadto příliš přečínal své zaměstnavatele, „zapíchl“ kopím, snad symbolicky, na druhém konci českého státu v Chebu. Je zajímavé, že dnešní převykládače českých dějin to zřejmě inspirovalo k pojmenování jednoho útvaru Armády ČR sídlícího v Brně právě Valdštejnovým jménem. Pokrok se holt nedá zastavit.

Česku však dala Jižní Morava i Klementa Gottwalda, jenž se značně zasloužil – v tehdejších geopolitických podmínkách a souvislostech to snad ani jinak skončit nemohlo – o zavedení našeho dělnického a následně komunistického hnutí do pekla a znicotnění. Současné nářky zejména se ozývající z Brna vůči „pragocentrismu“ (že dovede Praha být až neomalenu, předvedla přestěhováním Muchovy Epopeje z Moravského Krumlova do stále ještě provizoria v Praze, jaký to mělo i ekonomický dopad na M. Krumlov ani nemluvě), lze konfrontovat počtem politiků na vrcholných postech v ústavních orgánech České republiky, kteří pocházejí, i jen po politické linii, z Moravy.

Jako historické jádro české státnosti je Jižní Morava historicky i geograficky podmíněně „vykolíkována“ fenomény rotundy ve Znojmě (a věčnými spory o původu, obsahu a významu nástěnných maleb v ní), Věstonickou Venuší lovců mamutů z Dolních Věstonic a největším velkomoravským kostrovým pohřebištem v mnohametrových vrstvách spráše pod úchvatně majestátným bradlem Pálavy (Pavlovských vrchů), která se rozpačitě vzhlíží ve třech Novomlýnských jezích coby artefaktech technologické nadutosti a environmentální nedostatečnosti člověka, nezdárného to dítko matky přírody, s Pálavou kontrastujícími podzemními zásobníky zemního plynu u Horních Věstonic, hádankou lokace Sámova Vogastisburgu, jedinečnou kulturní krajinou rybníčaného Lednicka s anglickým parkem jeho zámku, velkomoravskými hlavními sídly – nebylo totiž stálého hlavního města, po vyčerpání místních i regionálních potravinových zdrojů bylo nutné přesunout knížecí družinu k vyživování „o dům dál“, třeba do Pohanska a Mikulčic, majestátným Buchlovem, od kterého vítr pořád věje, varovnou Macochou a pozůstatky neandrtálského člověka coby lovce medvědů, klášterem v Tišnově a jeho nebeskou branou „Porta coeli“ a konečně zámkem v Moravském Krumlově. Rozhodujícím faktorem tu je, že v dnešním Česku je Jižní Morava nejvíce vyhraněnou oblastí lidové kultury, folklóru a tradic, je jejich spolehlivou schránkou, pokladnicí, řekl bych rovnou, že je genovou bankou české národní kultury.

Ovšem, část tamní vesnické mládeže také podléhá masivní masáži osobnost moderního člověka zpřimitivňující „hudbou“ která je zejména založena na rytmu, nikoliv na melodii a harmonii, hazardem, alkoholismem apod., v čemž vidím účinné nástroje přípravy nových konzumentů drog.

Je však povznášející navštěvovat kulturní aktivity zdejších mladých lidí o hodech, při soutěžích ve verbuňku, sledovat předvánoční vystoupení cimbálových souborů ve Vrbici nad Kobylím, být třeba při oslavách sedmdesátin strýca Kovářika v Kobylí a naslouchat při tom zpěvu a hře souboru Vonica nebo Prespol'an Tonika Bukovského, navštěvovat „Dny Slávka Volavého“ v Břeclavi, a to spíše pro spontánní „jam sessions“ cimbálovek, provozovaných ve všech koutech tamního „kulturáku“ po hlavním programu atd. atd. Jsou to evropsky významné folklórní slavnosti ve Strážnici se soubory i z jiných světadílů a spontánními projevy česko-slovenské vzájemnosti, slavnosti ve Veliké nad Veličkou, hody v Kobylí, Kyjově, v Lednici, ve všech obcích ....Slovácko, Slovácko, nebýt tě...

Soustavný tlak globalizace řízené viditelně neviditelnou rukou americko-evropské civilizace při „optimalizaci“ každého z nás v pouhý lidský zdroj (pro koho asi a k čemu?) žijící, nebo živořící?, trpně svůj unifikovaný život v unifikovaném systému hodnot s jednosměrným pohybem zisku od stále více chudých k logicky stále více bohatým, jenž vyžaduje spíše jednorozměrné lidské jedince, je zejména v Čechách silný. A tak naivně přemýšlím, že bych před ní mohl utéci emigrací do Svobodné spolkové republiky Kraví Hora, která si vybojovala své území, pokryté téměř jen vinohrady na vrchu mezi Bořeticemi, Němčičkami a Kobylím. Ta má svou zdola vytvořenou ústavu založenou na Jára da cimrmanovsko-haškovské filozofii, již všichni ctí o své vůli, má hlavní město

zvané rovněž „Kráví hora“, tvořené „bořetickými“ sklípky, v jejichž nástavbách lze nejen vyspávat po rokování dole ve sklepech, ale i trvale bydlet. Jen to nádraží v Bořeticích bude třeba po mém soudu ještě dobýt, dokud jej novodobí Římané v zájmu rozvoje ropných monopolů nezlikvidují. Víím, globalizaci asi neuteču, ale aspoň bych měl naději přežít, než se naše novodobá římská říše zhroutí z příčin obdobných jako její dávná předchůdkyně. Jen SSR Kraví Hora důrazně zastoupila vládu Česka vstupem do mezinárodní politiky. Bylo to před časem po demonstraci občanů Kraví hory v Brně proti provozu ruského (sic!) kola ve vídeňském Prátru, neboť toto kolo coby rakouský Temelín žene do dolnomoravského úvalu studený vzduch z Alp a tím ničí moravské, kravohorské, prostě naše vinice!!! (Veselý 2002). My máme svůj Temelín, oni mají své ruské kolo.

Není ovšem všechno hezké, co jsem nechal tak zatřpytit. Projížděje tamním krajem, často nejsem s to pochopit, proč lidé, kteří tu vesměs udržují a rozvíjejí lidovou kulturu slovesnou, hudební, krojovou apod. si tu staví nebo modernizují své domy namnoze tak nevkusně, až u srdce bolí.

A závěrem?

V kraji vína, meruňkovice a dalších lahodných nápojů by každý očekával, že zmíněná slavná rotunda s vymalovanou genealogií Přemyslovců bude stát ve Znojmě v areálu třeba stáčírny vína, nikoliv pivovaru. Snad jiný náznak sounáležitosti s Čechami? Krásné je Znojmo, sídlo z doby Velké Moravy, mocný to pohraniční hrad s premonstrátským klášteřem Louka poblíže, ale i s Novým Šaldorfem a jeho sklepy. Nedostižná bílá vína tu pěstují. Slavné znojenské okurky se tu pěstují již od 16. století zřejmě proto, aby posloužily druhý den po přehnaném kořování oněch skvělých vín.

Jižní Morava je Bohem pozeňnaný kraj pracovitých lidí. Malá soška pětadvacet tisíc let staré tzv. Věstonická Venuše, nalezená v roce 1925 při vykopávkách objevené osady lovců mamutů z mladší doby kamenné, svým tvarem jakoby představovala bohatost Jižní Moravy a svým názvem vyjadřovala její smyslnost, obdařenost láskou k půdě, zpěvu, lidem, lidovým a historickým tradicím...Mám Jižní Moravu rád, nejvíce však krajinu a lidi Svazku obcí Modré Hory. Však pojem „Hora“ je nejenom kopcem, ale i starým názvem pro vinohrad nebo viniční trať. A ty hory jsou modré, protože se na nich rodí modrá/červená vína. A „o tom to je“.

Literatura

- Atlas československých dějin. ÚSGK a Historický ústav ČSAV, Praha 1965, 45 map. listů.
- JELEČEK, L. (1994): Historickogeografické zvláštnosti dějinného vývoje severozápadních Čech. Geografické rozhledy, 4, 1994/1995, č. 2, s. 44–46.
- JELEČEK, L. (1996): Historickogeografické zvláštnosti dějinného vývoje Chebska. Geografické rozhledy, 5, 1995/1996, č. 3, s. 90–93.
- JELEČEK, L. (1998): Historickogeografické zvláštnosti dějinného vývoje středních Čech. Geografické rozhledy, 7, 1997/98, č. 5, s. 150–153.
- JELEČEK, L. (2000): Územněsprávní reformy v Česku v letech 1848–2000. Geografické rozhledy, 9, 1999/2000, č. 5, s. 136–137.
- JELEČEK, L. (2001): Historickogeografické zvláštnosti dějinného vývoje jižních Čech. Geografické rozhledy, 10, 2000/2001, č. 3, s. 66–67.
- JELEČEK, L. (2002): Historickogeografické zvláštnosti dějinného vývoje jižní Moravy. Geografické rozhledy, 11, 2001/2002, č. 4, s. 104–105.
- JELEČEK, L. (2005): Sudety a sudetští Němci: Etymologie, historickogeografické a geopolitické aspekty vývoje obsahu pojmů. Geografické rozhledy, 14, 2004/2005, č. 5, s. 118–119 + 2 ml.
- JELEČEK, L., (2009): Jméno Czechia/Česko po šestnácti letech. Geografické rozhledy, 10, č. 1, s. 19–21.
- JELEČEK, L., CHROMÝ, P. (1997): Vývoj českého státu v pojmech a datech. GR, 7, 1997/98, č. 2., s. 41–44.
- JELEČEK, L., RUBÍN, J. (1998): Čechy jako synonymum pojmů Česká republika, Česko, české země, země Koruny české, aneb ztrácejí se nám Morava a Slezsko. Geografické rozhledy, 7, 1997/8, č. 4, s. 100–102.
- KORČÁK, J. (1938): Geopolitické základy Československa. Jeho kmenové oblasti. Orbis, Praha, 171 s.
- Modré Hory: Folklor, památky a turistické cíle v Modrých Horách Bořetice, Kobylí, Němčičky, Velké Pavlovice, Vrbice. Svazek obcí Modré Hory 2011, 67 s.
- VESELÝ, P. (2002): Tekutý poklad svobodného státu vinařů. Právo, příloha Styl, 30. 7. 2002.